

***Sprawczość reprodukcyjna: perspektywa sprawiedliwości
reprodukcyjnej i teorii reprodukcji
społecznej***

Magdalena Grabowska

Instytut Filozofii i Socjologii, Polskiej Akademii Nauk

Autonomia, nierówność i sprawiedliwość reprodukcyjna:
konteksty społeczno-kulturowe
zdrowia reprodukcyjnego

22.10.2025

- (1) Projekty badawcze dotyczące autonomii reprodukcyjnej, sprawczości reprodukcyjnej i reprodukcji społecznej realizowane w IFiS PAN
- (2) Kategorie i koncepcje teoretyczne (autonomia reprodukcyjna, sprawczość reprodukcyjna, sprawiedliwość reprodukcyjna, fokus: ciąża i aborcja)
- (3) Co wnosi perspektywa ekonomii politycznej do badań nad autonomią, sprawczością i sprawiedliwością reprodukcyjną (teoria reprodukcji społecznej)?

(1) Projekty

„Sprawczość reprodukcyjna: perspektywa sprawiedliwości reprodukcyjnej i teorii reprodukcji społecznej” (NCN Opus 2025-2028)

- Jak sprawczości reprodukcyjna jest praktykowana i opowiadana w odniesieniu do różnych struktur władzy oraz w odniesieniu do indywidualnej i kolektywnej podmiotowości?
- Czy analityczne ramy sprawiedliwości reprodukcyjnej i reprodukcji społecznej mają zastosowanie do doświadczeń związanych ze sprawczością reprodukcyjną w Polsce?

„Silent Opinions, Loud Debates: Abortion and Society in Poland” (fundacja korporacyjna 2025-2027)

- Jak „niezdecydowane centrum” myśli o aborcji (podmiotowości osób, istniejącym prawie, możliwości zmiany prawa)?
- Jakie są warunki zaangażowania tej grupy po stronie „za wyborem”?

(1) „Sprawczość reprodukcyjna...”

- **2024-2027:** 9 grup fokusowych, około 50 wywiadów narracyjnych, kwestionariusz (m.in. skala i doświadczenie aborcji), **Grupa:** kobiety wiejskie, migrantki, Polki mieszkające w Islandii, kobiety z niepełnosprawnościami, kobiety cis nieheteronormatywne, mężczyźni z doświadczeniem tranzycji, osoby niebinarne.
- Wywiady Indywidualne: „**biografia reprodukcyjna**” osoby uczestniczącej, zachęcenie do refleksji nad możliwościami i ograniczeniami w zakresie realizowania swojej sprawczości reprodukcyjnej, rozumianej, wstępnie, jako możliwości wyznaczania i realizowania celów związanych z reprodukcją
- Sprawczość (indywidualna, kolektywna) w perspektywie **ekonomii politycznej** (pracy reprodukcyjnej)? Reprodukacja biologiczna jako „**praca ciężowa**” (**gestational labor**) (Bryson 2023); nieodpłatna, wyzyskiwana praca, związana z **utrata sprawczości i alienacją**

(1) "Loud campaigns...."

- **2025-2027:** 15-20 grup fokusowych z „swayable middle” (niezdecydowane centrum, m.in. młodzi mężczyźni, mężczyźni w średnim wieku z mniejszych miast, kobiety z mniejszych miast), grupy fokusowe eksperckie (organizacje pozarządowe, agencje kreatywne).
- **Badanie zaangażowane:** inspirowane kampanią „Together for YES” (referendum aborcyjne w Irlandii, 2018), „evidence based” campaign, kampania społeczna zaprojektowana na podstawie pogłębionych badań z osobami ze ”środka” debaty aborcyjnej (nie-feministki, nie osoby anti-choice), oraz badaniem pilotażowym z 2020 roku (Federa)

(1) Pilotaż: Federa 2020

- Autonomia reprodukcyjna ma charakter warunkowy: aborcja jest przede wszystkim **decyzją kobiety**, podejmowaną **wspólnie w partnerem** („ojcem dziecka”), jest decyzją podejmowaną przez „rodzinę”

(1) Pilotaż: Federa 2020

STARSI MĘŻCZYŹNI (aborcja jest decyzją rodziny) brak wiedzy na temat aborcji i doświadczeń (brak dostępu do wiedzy, żony z nimi nie rozmawiają), aborcja jako temat abstrakcyjnym, „bieżący”, polityczny i obyczajowy

MŁODZI MĘŻCZYŹNI (aborcja jest decyzją kobiety) brak wiedzy, konserwatywny język) zaufanie do kobiet, **uznanie autonomii cielesnej kobiet**, równość, partnerstwo, zinternalizowany język anti-choice (matka, dziecko, ojciec), dylematy etyczne („gdzie zaczyna się życie”).

KOBIETY (brak zaufania do kobiet, praktyczna wiedza na temat aborcji w Polsce), indywidualne sytuacje i okoliczności, troska i odpowiedzialność, niechęć do ujawniania poglądów na temat aborcji i własnych doświadczeń (nie dzielą się z partnerami), **brak zaufania do kobiet** (kobieta nie powinna sam podejmować decyzji, jest niezdolna, nie ma wystarczającej wiedzy).

(2) Konceptcje/kategorie

- 1. Autonomia reprodukcyjna** (pożądany lub faktyczny **STAN**)
- 2. Sprawczość reprodukcyjna** (proaktywne reaktywne **DZIAŁANIE**)
- 3. Sprawiedliwość reprodukcyjna** (pożądane **WARUNKI**)

(2). Autonomia reprodukcyjna (stan)

- Swoboda reprodukcyjna albo »prawo – roszczenie« do decydowania o tym, czy się rozmnażać czy też nie. (...) obowiązek nieingerencji innych podmiotów (innych osób, państwa) w sferę zachowań danej jednostki (Robertson, 2003, s. 447; tłum. za Oszkinis, 2013).
- Na gruncie filozofii analitycznej: kobieta* w ciąży jest podmiotem, a aborcja jako doświadczenie i decyzja jest urzeczywistnieniem podmiotowości (Denis 2008)

(2). Aborcja i autonomia reprodukcyjna

Ciąża jest ryzykiem i zagrożeniem podmiotowości:

- zagrożenie zdrowia i życia (komplikacje porodowe, depresja poporodowa – *Denis 2008, Hare 1989*), ograniczenie planów życiowych (macierzyństwo kolidujące z innymi celami – *Feldman 1998*), utrata autonomii (zależność od innych, od systemu, ograniczenie samostanowienia – *Hursthouse 1991*), redukcja podmiotowości (postrzeganie kobiety jako „inkubatora” – *Hursthouse 1991*)

Aborcja (doświadczenie i rozważenie) jest praktyką upodmiotowiającą:

- Decyzje o aborcji jako moralne wybory (kobiety jako moralne podmioty – *Gawron, Warson 2017*), ograniczanie dostępu do aborcji= podważanie zdolności kobiet do podejmowania decyzji moralnych (ograniczenie podmiotowości) (*Gawron, Warson 2017*)

(2). Sprawczość reprodukcyjna (działanie)

Sprawczość proaktywna i reaktywna (poza podziałem na podporządkowanie i aktywne podmioty, osadzona społecznie i kulturowo, MacLeod 1991)

- **Sprawczość na rzecz projektów (proaktywna)**: Intencjonalne działania ukierunkowane na określony cel, np. chęć bycia w ciąży, posiadanie potomstwa (Ortner 2006)
- **Sprawczość na rzecz władzy i kontroli (reaktywna)**: Działania w ramach relacji opartych na asymetrii i przemocy, np. działanie na rzecz zmiany prawa
- Wszystkie decyzje nawet te oparte na wolnej woli są podejmowane w ramach istniejących ograniczeń strukturalnych (Ortner 2006)
- Nawet podporządkowane osoby mogą wpływać na układ sił; relacje władzy są niestabilne i podlegają zmianie,

(2). Sprawiedliwość reprodukcyjna (warunki)

Prawo i posiadanie odpowiednich **warunków** do tego, aby móc: mieć dzieci, nie mieć dzieci, mieć kontrolę nad warunkami porodu i możliwość opieki nad posiadanym potomstwem (w tym prawo do aborcji, edukacja seksualna, zdrowie reprodukcyjne, prawo do leczenia niepłodności, dostęp do nowoczesnych technologii reprodukcyjnych, opieka okołoporodowa, (Ross, Solinger 2017).

- **regulacje polityczne, wzorce kulturowo- społeczne** związane z płcią, wpływają indywidualne doświadczenia, wybory i ich autonomię (szerszy kontekst społeczny, prawny, kulturowy)
- istniejące hierarchie władzy i struktury społeczne **uprzywilejowują** jednych i wykluczają innych w dostępie do sprawiedliwości reprodukcyjnej (Dzwonkowska-Godula 2020, Solinger, 2017),
- **perspektywa intersekcjonalna:** doświadczenia reprodukcyjne różnią się ze względu na przynależność rasową, klasową, płeć i sprawność, nierówności mają wpływ na realizację praw reprodukcyjnych

(3). Ekonomia polityczna (reprodukcja społeczna)

- (Teoria reprodukcji społecznej, social reproduction theory, SRT)
- **(historycznie): dual system:** kapitalizm + patriarchat jako dwa systemy opresji (1970s/80s), **SRT (unitary):** opresja płciowa zlokalizowana w ramach kapitalistycznej potrzeby reprodukcji.
- Niechętna zależność kapitalizmu od reprodukcji: kapitalizm **zależny** od pracy reprodukcyjnej, ale jej **nie wynagradza** (dewaluuje).
- Wczesne podejścia (Selma James and Maria Rosa Dalla Costa Silvia Federici) (np. „wages for housework”) skupiały się tylko na pracy domowej i kobiety, obecnie obejmują większy zakres pracy, działań ukierunkowanych na tworzenie i podtrzymywanie życia; poza domem, w społeczności, na rzecz klimatu itd. (Ferguson 2025, Bhattacharya 2016)
- Dom/sfera prywatna/reprodukcja = nie tylko miejsce reprodukcji, ale też **oporu** i politycznego działania, sprawczości (Davis 1968).

(3). Praca reprodukcyjna?

- **Praca reprodukcyjna (nauki społeczne, szeroko):** Działania i procesy związane z codziennym i międzypokoleniowym podtrzymywaniem życia: reprodukcja biologiczna, praca społeczna, emocjonalna i mentalna mająca na celu wsparcie jednostek i przyszłych pokoleń (opieka nad dziećmi, opieka nad osobami starszymi, prace domowe, zapewnienie jedzenia, ubrań i schronienia) (Brenner Laslett 1991).
- **Lub (ekonomia polityczna, wąsko):** (w terminologii marksistowskiej): integralna część stosunków pracy i procesu pracy ukierunkowanego na produkcję wartości dodatkowej (Mezzadri 2019).
- **Opieka (etyka):** rozszerza zakres pracy poza formalne stosunki pracy w sferę wartości i etyki (Held 2006), angażuje afektywne aspekty pracy i wskazuje na opiekę jako podstawową ludzką aktywność i wspólną odpowiedzialność, która może prowadzić do większej równości i sprawiedliwości i lepszej demokracji (Tronto 2013).

(3). Wartość reprodukcji?

Wartość pracy reprodukcyjnej: użytkowa czy dodana?

Praca reprodukcyjna jest **formalnie podporządkowana kapitałowi (formalna i realna subsumpcja)**:

- Reprodukcja jest regulowana i utowarowiona, granice między miejscem pracy a gospodarstwem domowym (produkcją a reprodukcją społeczną), ulegają zatarciu (np. hostele pracownicze, wytwarzanie w gospodarstwach domowych= wydłużenie kontroli, obniżenie kosztów i skrócenie czasu reprodukcji (odpoczynku, jedzenia, schronienia itp.) i prywatyzacja.

Zacieranie granic między produkcją a reprodukcją (produktywizm)

- Reprodukcja to nie tylko warunek wstępny dla produkcji, ale także miejsce eksploatacji pracy samo w sobie.

(3). Cięża i aborcja jako praca

- Reprodukacja biologiczna może być analizowana jako „praca ciężowa” (gestational labor) (Bryson 2023); nieodpłatna, wyzyskiwana praca, wiązana z utratą sprawczości i alienacją: nieplanowane ciążę w szczególności nasilają poczucie alienacji pracy reprodukcyjnej.
- **Autonomia i sprawczość:** Dostęp do aborcji daje większą **kontrolę nad procesem pracy** i możliwość zrezygnowania z niej, gdy warunki są nie do zniesienia.
- Aborcja jest sposobem na złagodzenie alienacji poprzez przerwanie niechcianej pracy reprodukcyjnej, w miejscach z ograniczonym dostępem do aborcji, gdzie niechciana ciąża może oznaczać przymusową, niekonsensualną pracę, **aborcja jest formą oporu (reakcją)** wobec kapitalistycznego nacisku na produktywność i reprodukcję.

(3). Cięża i aborcja: sprawczość, opór

- **Sprawczość i opór:** Jeśli ciężę traktować jako specyficzny rodzaj pracy (pracę ciężową), aborcję można postrzegać jako sposób na wycofanie się z sytuacji pracy przymusowej pracy szczególnie gdy kontrola nad reprodukcją biologiczną jest ograniczona (np. restrykcyjne prawo aborcyjne, jak w Polsce). W tym kontekście aborcja i jej umożliwienie (np. aktywizm aborcyjny) są **formą działania (sprawczości) na rzecz autonomii reprodukcyjnej i oporu wobec kapitalizmu** (Bryson 2023).

(3). Cięża i aborcja (komodyfikacja)

- **Sprawczość i komodyfikacja:** aborcja może być legalizowana w ramach podejścia produktywistycznego (mniej dzieci, lepszej jakości, większe możliwości wykorzystania nieodpłatnej pracy reprodukcyjnej kobiet, np. prawo aborcyjne w Polsce po 1956 r.)
- W kontekście późnego kapitalizmu i zakazu aborcji, **aktywizm aborcyjny dostarcza usług i zasobów**, które podtrzymują życie (ułatwiają kobiecie wykonywanie pracy reprodukcyjnej, utrzymują ją jako pracownicę), gdy państwo tego nie zapewnia (stając się subsydem dla potrzeb późnokapitalistycznych w obszarze pracy reprodukcyjnej).
- Marta Rawłuszko, Magdalena Grabowska „Social reproduction as resistance: Abortion, refugees, and illegitimate care”.

(3). Co wnosi perspektywa ekonomii politycznej?

- Praca reprodukcyjna stanowi część mechanizmu akumulacji kapitału (Mezzadri 2019), obszar ekonomii politycznej,
- Zjawiska takie jak gender **backlash**, **kampanie anty-genderowe**, są nie tylko elementem „wojen kulturowych”, czy debat o prawach i demokracji, ale **powinny być również rozpatrywane jako część** debaty o reprodukcji kapitalizmu i kontroli kluczowych zasobów i aktywności w kapitalizmie.